

SILA HASRETİ FABRİKASI

Bellek Yaşlılıkta Nasıl İşler?

Douwe Draaisma Hollanda'daki Groningen Üniversitesi'nin Psikoloji Tarihi ve Teorisi bölümünde profesör olarak görev yapmaktadır. Groningen'de aldığı psikoloji ve felsefe eğitiminin ardından, doktora araştırmasını Utrecht Üniversitesi'nde sürdürdü. Bellek dilinin metaforik doğası üzerine hazırladığı doktora tezi, *Metaphors of Memory: A History of Ideas about the Mind* adıyla İngilizceye çevrildi (*Bellek Metaforları: Zihinle İlgili Fikirlerin Tarihi*, Metis, 2007). 1993'te Groningen Üniversitesi'ne dönüşüyle birlikte çalışmaları otobiyografik belleğe yoğunlaşmıştır. Hollanda Psikoloji Derneği'nin 2002 yılında Medya Ödülü verdiği yazarın *Why Life Speeds Up as You Get Older: How Memory Shapes Our Past (Yaşlandıkça Hayat Neden Çabuk Geçer: Belleğimiz Geçmişimizi Nasıl Şekillendirir?*, Metis, 2008) adlı kitabı bilimsel eserlere verilen Aventis Ödülü'ne aday olmuş, Hollandaca yayımlanan özgün eser Draaisma'ya sayısız ödül kazandırmıştır.

Dürrin Tunç Boğaziçi Üniversitesi Çeviribilim Bölümünden yüksek lisans derecesi aldı. Aynı alanda öğretim görevlisi olarak çalıştı. Editörlük ve çevirmenlik yapıyor.

*Douwe Draaisma'nın
YKY'deki kitapları*

Aklın ıkılmazları (2012)

*Unutmanın Kitabı - Rüyalarımızı neden hemen unuturuz,
anılarımız neden sürekli değişir? (2015)*

Sıla Hasreti Fabrikası (2016)

DOUWE DRAAISMA

Sıla Hasreti Fabrikası
Bellek Yaşlılıkta Nasıl İşler?

Almancadan çeviren
Dürrin Tunç

YAPI KREDİ YAYINLARI

Nederlands
letterenfonds
dutch foundation
for literature

This publication has been made possible
with financial support from Dutch Foundation for Literature.
Bu kitabın yayımlanmasına verdiği destek için
Dutch Foundation for Literature'a teşekkür ederiz.

Yapı Kredi Yayınları - 4729
Cogito - 221

Sıla Hasreti Fabrikası - Bellek Yaşlılıkta Nasıl İşler? / Douwe Draaisma
Özgün adı: De heimweefabriek - Geheugen, tijd & ouderdom (Historische Uitgeverij)
Almancadan çeviren: Dürrin Tunç

Kitap editörü: Şeyda Öztürk
Düzeltili: Azad Ziya Eren

Kitap tasarımı: Mehmet Ulusel
Grafik uygulama: Arzu Yaraş

Baskı: Mega Basım Yayın San. ve Tic. A.Ş.
Cihangir Mah. Güvercin Cad. No: 3/1 Baha İş Merkezi
A Blok Kat: 2 34310 Haramidere / İstanbul
Telefon: (0 212) 412 17 00
Sertifika No: 12026

Çeviriye temel alınan baskı: Die Heimwehfabrik - Wie das Gedächtnis im Alter funktioniert
Verlag Kiepenheuer & Witsch GmbH & Co. KG, 2009, Köln
1. baskı: İstanbul, Ekim 2016
ISBN 978-975-08-3755-5

© Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş., 2016
Sertifika No: 12334
© Douwe Draaisma, 2008

Bütün yayın hakları saklıdır.
Kaynak gösterilerek tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında
yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş.
Kemeraltı Caddesi Karaköy Palas No: 4 Kat: 2-3 Karaköy 34425 İstanbul
Telefon: (0 212) 252 47 00 (pbx) Faks: (0 212) 293 07 23
<http://www.ykykultur.com.tr>
e-posta: ykykultur@ykykultur.com.tr
İnternet satış adresi: <http://alisveris.yapikredi.com.tr>

Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık
PEN International Publishers Circle üyesidir.

İÇİNDEKİLER

Önsöz • 7
En Uzun Etap • 13
Unutkan • 22
Büyük Unutkanlık Pazarı • 37
Hatıralar • 52
Hatıraları Çağırmanın Eğlenceli Yanı • 74
İyi Evlat - Oliver Sacks ile Söyleşi • 83
Geciken İdrak • 95
Sıla Hasreti Fabrikası • 103

Önsöz

Hollanda'daki *en eski* anı hangisidir acaba? 2005 yazına kadar sorulsaydı, bu sorunun cevabını kesin olarak verebilirdim. Cevabı bulmak için Hollanda'nın en yaşlı belleğini, Hoogeveen'li Hendrikje Schipper'in belleğini alıp içinden en eski anıyı çıkarmak yeterli olurdu.

Hendrikje 1890 yazında prematüre olarak doğmuştu, iki kilo bile değildi. O zamanlar küvez daha icat edilmemişti. Hayatta kalmasını onu dört hafta boyunca yün bir önlüğe sarıp sarmalayarak kucağından hiç indirmeden ateşin başında oturan büyükannesine borçlu. Anlaşılan serin bir yazmış. Hendrikje yaşayacak ve Hollanda'nın en yaşlı kadını olacaktı. Öldüğünde 115 yaşındaydı.

Bir söyleşide anlattığı ilk anısı işte bu büyükanneyle ilgili. Hendrikje ateşin hemen yanında bir ayak ısıtıcısının üzerinde oturuyormuş. Büyükannesi ona yumak haline getirilmiş, çözmekle bitmeyen bir çile yün vermiş: "Bu çok baştan savma olmuş, çöz de bir daha sar!"¹ O zamanlar üç yaşlarındaymış.

115'ten üç çıkaralım: Hollanda'nın en eski anısı 112 yaşındaydı ve Hoogeveen'deki bir bakımevinin odasında hâlâ capcanlıydı.

Ama böyle bir anı nasıl canlı kalır? Hendrikje kendisinin ayak ısıtıcısının üstündeki halini o zamanlar belleğinde depolandığı şekliyle mi hatırlıyor? Yoksa bu hikâyeyi o kadar çok anlattı ki, aslında kendi uydurduğu hikâyeyi mi hatırlıyor? Ya da daha da kötüsü: Ona çocukken büyükannesinin yün sardırıldığını *anlatıldılar* da bu anlatılanı kendisi bir anıya mı dönüştürdü? Diyelim ki belleğindeki, kendi hatırladığı ya da başkalarının anlattığı bir hikâye değil de bir ilk resim... Bu ilk resmi hep yeniden baştan mı depoluyor acaba? Öyleyse ilk anısı, bu anıyı son hatırlayışından daha eski değil aslında.

Bu sonuncusu bellek alanında uzmanlaşmış çoğu psikoloğun görüşü: Bir şeyi hatırlayarak yeni bir nöral yol oluştururuz ve aynı

1 S. Van den Oord, *Eeuwelingen. Levensverhalen van honderdjarige in Nederland*, Amsterdam 2002, s. 106.

şeyi bir daha “hatırladığımız”da etkinleşen aslında en son oluşturduğumuz yoldur. Anılar, en eski anılar bile beyin dokusuyla birlikte zaman yolculuğu yapar ama bu arada hep yeni kopyalar eşlik eder onlara. Bu teoriye göre, ilk anıyı hatırlayınca belleğin nöral devrelerinde ilginç bir kısa devre meydana gelir: En eski anı kısa bir süreliğine en yeni olana, ilk anı son anıya dönüşür.

Görünen o ki, yaşlanmakta olan bir bellekte böyle birçok kısa devre oluşmaktadır. Dickens’ın *İki Şehrin Hikâyesi* romanındaki kahramanlardan biri, Bay Lorry yetmiş yaşını çoktan geride bırakmıştır. Bir gece, sohbet sırasında hatıralarını anlatırken, “Annenizin kucağında oturduğunuz günlerden bugüne kadar çok uzun zaman geçmiş gibi geliyor değil mi size?” diye sorar dinleyenlerden biri. “Yirmi yıl önce olsaydı, bu soruya evet diye cevap verirdim” der Lorry. Ama artık bu yaşta hayatının daireler çizdiği ve başlangıç noktasına tekrar yaklaştığı duygusuna kapılmıştır: “Uzun zamandır uyuklayan anıları hatırlayınca çok duygulanıyorum.”²

Dickens *İki Şehrin Hikâyesi*’ni yazdığında kırklı yaşlarının ortalarındaydı; söz konusu fenomeni yaşlılardan dinlemiş olmalı. Günter Grass *Beim Häuten der Zwiebel* (Soğan Soyarken)³ adlı özyaşam öyküsünü yazdığında Bay Lorry’yle aynı yaşlardaydı. Kitabın piyasaya çıkmasından birkaç gün önce *Frankfurter Allgemeine Zeitung*’a verdiği çok ses getiren bir söyleşide silahlı SS üyesi olduğuna ilişkin gecikmiş itirafı yer aldı. Röportajda aynı zamanda, altmış yıllık hatta daha da eski olayları ve yaşantıları güvenilir biçimde hatırlamanın mümkün olup olmadığına da değiniliyordu. Grass savaş sonrasının büyük politika ve sanat tartışmalarına ilişkin anılarını anlatırken gazetecilerden biri atılıp biraz kuşkuyla şu soruyu sordu: “İnsan seksenine merdiven dayamışken bütün bunlar çok geride kalmış olmuyor mu?” Grass şöyle yanıtladı: “Bilakis, daha dün gibi. 1996 yılında çıktığım yolculukları eksiksiz olarak saymam istense, dönüp not defterlerime bakmam gerekir. Ama insanın yaşı ilerledikçe çocukluk dönemi belirginleşiyor. Otobiyografi yazmak için doğru zaman belli ki yaşa da bağlı.”⁴

2 Charles Dickens, *Eine Geschichte aus zwei Städten*, Zürich, 1945, s. 351.

3 G. Grass, *Beim Häuten der Zwiebel*, Münih, 2008 (Göttingen 2006).

4 *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 12.08.2006, “Warum ich nach sechzig Jahren mein Schweigen breche”.

Yıllar geçtikçe gençliğini daha net görebildiği duygusuna Grass da kapılmış olmalı.

Söz konusu fenomeni kişisel deneyiminden bilen birçokları, bunun ilk kez altmışlarına doğru ortaya çıktığını ve sonra da güçlenerek sürdüğünü söylüyor. Kişinin on yaşındayken oturduğu sokaktaki komşusunun yüzü aniden zihninde beliriverir, uzun süredir raflardan kaybolmuş bir deterjanın markasını, çocukken geceyi geçirdiği bir yerde başına gelen bir olayı ya da on dört yaşındayken okuduğu kitaptan bir sahneyi durup dururken hatırlayabilir. Söz konusu olan, görünürde hiçbir neden yokken apansız ortaya çıkan anılardır, kişi onları aradığını, onların hâlâ aranabileceğini bilmiyordur bile, Lorry'nin sözünü ettiği uykudan kendi kendilerine uyanıvermiş gibidirler. Bazen “elli yıldır aklıma gelmemişti” denilen türden olsalar da o kadar keskin ve bozulmamıştırlar ki, insan ancak yaşlanınca hareketlenen bir tabakanın altında hiç zarar görmeden kalmış ve şimdi günışığına çıkmış gibidirler. Bellekte çok uzun süreli depolama için vaktiyle *Permastore* terimi önerilmişti: çok uzun süre hiç erişilmeden, hareketsiz biçimde kilit altında kalan bir şeyin ta o zamanki kokularla birlikte yeniden açığa çıkması deneyiminin hakkını veren bir metafor.

Psikolojide hatırlama efekti denilen eski anıların bu geri dönüşü tam bir muammadır. Dönüp bakıldığında tam da en eski anıların akla gelmesi, iç rahatlığıyla “unutmanın ilk temel yasası” dediğimiz şu olguyla tezat içinde gibi görünmektedir: Bir olayın üzerinden ne kadar uzun zaman geçmişse, onu hatırlama ihtimalimiz de o kadar azdır. Bu anıların ortaya çıkmak için neden ille de yaşlılığı beklediği ise başka bir muammadır. Kırklarında, ellilerindeki insanların belleklerinde de depolanmış halde bulunmaları gerekmez mi? Öyleyse niye ille de bellek gerçekten yaşlanınca gösteriyorlar kendilerini? Sanki bunca yıl boyunca yayın yasağı varmış da yasağın kalkması için belli bir süre geçmesi gerekiyormuş gibidir.

Bu kitap büyük ölçüde hatırlama efekti üzerine. Geçen on yıl boyunca otobiyografik hafızayla ilgilenen psikologlar bu konuda çok sayıda araştırma yaptılar. Bu eski anıları geri getiren aslında nedir? Bu dönüş ne zaman başlar? Üzücü anılar da güzel anılar kadar kolayca hatırlanır mı? Kişinin erken bir dönemde yaşadığı şeyi iyi hatırlaması biyolojik olgunluk meselesi midir? Yoksa yaşa-

mın ilk yıllarında daha mı çok hatırlanmaya değer hadise yaşanır? Hatırlama efekti bir kez ortaya çıkınca yaşın ilerlemesiyle birlikte daha da güçlenir mi? Hayatın geç dönemine ait anılar bunca az olduğu için mi erken döneme ait anılar bu kadar çoktur? Bunlar “Anımsamalar” başlıklı bölümde ele aldığım ve diğer birçok bölümde değineceğim sorular.

Anımsamaların bir hayat hikâyesinde mutlaka yeri vardır ama o hikâyeyi oturup yazma isteği de uyandırabilirler insanda. Daha on yıl önce anılarıyla uğraşmayacaklarından emin olan yazarlarca kaleme alınmış özyaşam öyküleri azımsanmayacak sayıdadır. Bu, nörolog Oliver Sacks için de geçerli. Sacks altmış yaşlarındayken gençlik anılarının kendiliğinden zihninde beliriverdiğini fark etmiş. Tıpkı Lorry gibi, o da, bu anıları tanımlarken, o yaşına dek “uyuduklarını” söylüyor, gelgelelim uyandıklarında üzerinde öyle bir baskı yapmışlar ki kendisini özyaşam öyküsü *Tungsten Dayı*’yı yazmaya neredeyse mecbur hissetmiş. 2005 yılında kendisiyle yaptığımız sohbette yaşlandıkça zamanın nasıl daha hızlı geçtiğinden, zamanın anıları değiştirebildiğinden, özyaşam öyküsünü bir psikanaliz biçimi olarak kaleme aldığından söz etmiştik. Hayatına dönüp bakarak anlattığı hemen her şeye, –annesiyle ilgili anılarına, anne babasının gözünde “iyi doktor” olma arzusuna– anıları damga vurmuştu. Geriye bakışı parlak kariyerine, yazdığı kitaplara, onursal doktor unvanlarına, aday gösterildiği veya kazandığı saygın ödüllere yönelik *değildi* – şimdi, yetmişli yaşlarının başlarındayken onu en çok meşgul eden nasıl bir evlat olduğu sorusu idi.

Tuhaftır ki, hatırlama efekti tam da belleğin zayıfladığı yaşlarda güç kazanır. Anılar fark edilir ve ölçülür biçimde zayıflayan bellek süreçlerinin ortasında bir *novum*’dur [yenilik]. Yapacaklarını akılda tutmak yaşlı insanlar için hep daha zahmetlidir. Kelimeleri hatırlamak gitgide güçleşir, hele isimler çok kolay unutulur. Bir şeyi ezberlemek ve olayları doğru zamana yerleştirmek yaşlandıkça zorlaşır. Sorulması gereken şudur: Bu sorunlar nasıl ortaya çıkmaktadır? Ve tabii, ne yapılabilir? Bellek antrenmanı yapılabilir mi? Belleğin zayıflamasını hızlandıran nedir? Belli bir düzeyde kalması sağlanabilir mi? Unutkanlık yaşlılığın bir parçası mıdır? “Unutkanlık” ve “Büyük Unutuş Pazarı” bölümlerinde de göreceğimiz gibi, bu soruların yanıtları yalnızca bellekle olan kişisel ilişkimiz

açısından değil iyi işleyen bir belleğe ilişkin sorumluluğumuzun nerede başlayıp nerede bittiği açısından da önemlidir.

Bellek hakkındaki birçok psikolojik araştırma anıların güvenilirliğine odaklanır. Anının gerçekten olup bitenle örtüştüğü koşullar vardır. Ama aynı zamanda öyle yerler ve anlar da vardır ki –terapide, hayatımıza dönüp bakarken, anne babamızı hatırlarken, özyaşam öykümüzü kaleme alırken olduğu gibi– insan kendi anılarının değişmiş olduğunu anlayıverir; bellek güvenilir olmadığından değil, bir olay ya da yaşantı artık bambaşka bir gözle görüldüğünden ve eskiden taşıdığı anlamı artık taşımadığından. Yaşlılar, hayatta kaçınılmaz olan asimetriyer yüzünden bu değişimleri daha çok yaşamıştır: Altmış yaşındaki birisi yirmi yaşında olmuştur ama yirmi yaşındaki birisi altmış yaşında olmanın ne demek olduğunu bilmez. Kendi okul anılarımızın çocuk sahibi olduktan sonra hiç değişmeden kaldığını kim iddia edebilir? “Gecikmiş İdrak” adlı bölümün konusu böyle anılar – çünkü belki de yıllarla birlikte gelen, bilgelik değil de Kierkegaard’un günlüğüne gelişigüzel yazdığı şu cümlenin ne kadar doğru olduğunun idrakidir: “Hayat ancak geriye doğru bakarak anlaşılabilir ama ileriye doğru yaşamak zorundadır.”

Eski anıların geri dönüşü her seferinde hemen memnuniyetle kabul edilmez. Anımsamalar yaşlılıkta yoğun nostalji duygularını harekete geçirebilir. Hylke Speerstra *Het wrede paradijs* [Gerçek Cennet] adlı kitabını hazırlarken 2. Dünya Savaşı’ndan hemen sonra Avrupa’dan göç eden Frizyalılarla konuştu.⁵ Hollanda’daki büyük göçmenlik merkezleri Kanada, ABD, Avustralya ve Yeni Zelanda’ya yerleştirilmelerini sağlamıştı. Peşlerinden giden Speerstra sıra hasretinin insanı iki kez etkisi altına alabileceğini saptadı: İlki insan yeni vatanına ayak bastıktan hemen sonra, ikincisi ise bundan kırk elli yıl sonra; göçmenler, yetmiş seksen yaşlarına gelince yine anadillerinde rüya görmeye, elli yıl önce terk ettikleri yerleri ve insanları sık sık hatırlamaya başlamışlardı. Onların bellekleri de kısa devre yapıyordu: Artık gurbete giderken artlarında bıraktıkları anne babalarından daha yaşlılardı ve geride kalanların yaşadıkları acıyı her zamankinden daha güçlü biçimde hissediyorlardı. Zamanla her şeyin geçtiği doğru değildi.

5 H. Speerstra, *Het wrede paradijs. Het levensverhaal van de emigrant*, Amsterdam 2000.

En Uzun Etap

Yaşlı olduğu insanın yüzüne söylenmez. Yaşlı olan başkalarıdır, bizimle aynı yaşta olsalar bile. Birisine yaşlı desek bile bunu o kişinin bir hastalığı ya da zayıflığından ötürü söyleriz. Yürümekte zorlanıyordur, sohbeta katılmıyordur ya da strese dayanma gücü azalmıştır: İhtiyarlamakta olduğu apaçık ortadadır. Mesela kim-senin ağzından şöyle bir cümle duymayız: “Bu akşam öyle bilgece şeyler söyledi ki gerçekten ihtiyarlamaya başlamış artık.” Yaşlılığın bilgelik ve anlayış demek olduğu hakkında sayısız atasözü ve de-yiş olabilir ama gündelik dilin gösterdiği çıplak gerçek, yaşlılığın güllük gülistanlık olmadığıdır.

Bu çifte standart, hedef kitlesi yaşlılar olan dergilerde de ken-dini belli eder. Daha sayfalarını bile çevirmeden isimlerine bakar bakmaz yaşlılığa ilişkin en ufak bir göndermeden kaçınıldığı gö-rülür; *Rubin*, *Yolun Yarısı* ya da *Tengo* gibi isimleri vardır. Gerçi bu dergilerin sayfalarında yaşlılar yer alır almasına ama hepsi birer ihtiyar delikanlıdır: Bir dağ bisikletine binerek kum tepelerinden aşmakta, üstlerinde kırmızı polar kazaklarıyla nehirde kürek çek-mekte, bir adanın kumsalında koşarak nefes açmakta, arkalarında deniz manzarası, bir yelkenlide gülümseyerek poz vermektedirler. Bu dergilerdeki yazılara bakılırsa, yaşlılık çağı, elbette adı böyle konulmaksızın, kışları sıcak ülkelere olmak üzere bol seyahatle, yoğun sportif faaliyetlerle, şarap tadımı ve empresyonizm kursla-rına katılmak gibi meşgalelerle dolu bir dönemdir. Aynı zamanda çok da neşeli bir dönem olmalıdır, zira ister müze geziyor, isterse de dağ bisikletlerini taşıyıcılara yüklüyor olsunlar, tüm bu yaşlıların yüzü gülmektedir.

Gelgelelim ilanlar başka telden çalar. Firmalar ayağa kaldıran koltuk demosu yapmak için okurları ziyaret edebilir. Okur hiçbir bağlayıcılığı olmadan, merdiven asansörü için teklif isteyebilir (“Taşınmak mı? Katiyen! Ama şu merdiven yok mu?”) Göz dokto-runu bir görünmesi ya da kontrol tetkiklerini yaptırmayı için teşvik

edilir. Hedef kitlesi yaşlılar olan bir derginin herhangi bir nüshası sağlıklı ya da daha doğrusu bozulan sağlıklıyla ilgili onlarca ilanla doludur: İtirme aletleri, mineral ve vitamin takviyeleri, “kuruyan ve gevşeyen cilt için onarıcı” derin bakım kremleri, huzursuz bacak sendromuna, ayak ağrısına, uykusuzluğa, barsak tembelliğine, hassas dişlere, gece kramplarına, kemik erimesine iyi gelen ilaçlar... Dergi sayfalarındaki ihtiyar delikanlılar egzotik kumsallarda istedikleri kadar çılgınlık yapsınlar, yeni abonelere “hoş geldiniz” hediyesi, bir tansiyon aletidir.

İşte tam da hayatiyetin azalması, zayıflaması veya kaybı hakkında anlatılan bu hikâye çelişkilerle doludur. İlanlardaki fotomodeller canlandırdıkları hastalık veya bozukluklardan mustarip olanlardan en az bir kuşak daha gençtir. İtirme kaybı her yaşta görülebilir ama tipik bir ihtiyarlık hastalığıdır. Oysa itirme cihazı ilanındaki kadın ancak otuzlu yaşların sonundadır. Yaşlılara özel küvetten gencecik bir kadın çıkmakta, merdiven asansöründe ise normalde o merdivenin basamaklarını ikişer ikişer çıkabilececek, kırk yaşlarında bir adam oturmaktadır. Orada oturmuş gülmesine şaşmamak lazım! Ayağa kaldıran liftli koltuklar insanın, buyur edildiği her koltuğu “Acaba oturursam tekrar kalkabilir miyim?” diye kuşkuyla süzdüğü bir yaşla aklı getirir. Oysa ilandaki kadın ancak otuzlu yaşlarının ortasındadır. Şaka olsun diye büyükannesinin koltuğuna oturmuş gibidir. Kısacası: Yaşlanmanın getirdiği güçlükler mümkün olan her şeyle ilişkilendirilebilir – yaşlılık hariç!

İnsanın yaşlandığı, bariz biçimde yaşlı olduğu gerçeği okurdan saklanır, okurun kendisi yaşlı olsa bile. Gündelik dilde ve (sayıca düşündürücü çoklukta örtmecelerden birini kullanacak olursak) “üçüncü çağ”a ilişkin tasavvurlarımızda temellenen öyle bir şey vardır ki, yaşlılığı kabullenmeden çok ona karşı savunmaya ve mesafeye işaret eder. Anlaşılan, yaşlılığı, ona has kavramlarla değerlendirilmekte çok zorlanıyoruz.

Bunun çağımıza ya da günümüz kuşaklarına özgü bir fenomen olduğunu zanneden yanılır. Yaşlılığın bilgelik ve olgunluğun öne çıktığı onurlu bir dönem olarak tasavvuruna karşılık, bunun tam tersi bir görüş de her zaman geçerliliğini korumuştur: Çöküş, hastalık ve bunaklık dönemi olarak yaşlılık. 14. yüzyılın başlarında

Dante yaşlılığı liman görününce yavaş yavaş yelkenlerini toplayan bir gemi olarak tasavvur etmişti. Hedefe ulaşma ve kabullenışı gösteren barışçıl bir imge. Ama aynı yüzyıl ihtiyarların beğenilme tutkusu ve ihtirasını alaya alan yüzlerce hiciv, karikatür, özlü söz ve hikâye de üretmiştir. Çoğu kez açıktan açığa ama bazen de üstü örtük biçimde yapılırdı bu, örneğin kanaatkârlık ve cömertlik gibi erdemlerin genç, güzel kadınlarda, harislik ve kibir gibi günahlarınsa çirkin ihtiyarlarda vücut bulması gibi. Genç ve güzelin karşısında her zaman ihtiyar ve çirkin vardı. Ya da ihtiyar ve çalçene. Antik Yunan mitlerinden birinde şafak tanrıçası Eos sevgilisi Tithonus'a ebedi hayat bağışlaması için Zeus'a yaltaklanır. Zeus kabul eder. Bunun müphem bir hediye olduğu çok geçmeden Eos'un kafasına dank eder zira asıl istemesi gereken ebedi gençliktir. Tithonus yaşlandıkça yaşlanmaktadır, titrek titrek yürür ama en önemlisi çenesi iyice düşmüştür. Başka çıkar yol bulamayan Eos onu bir cırcır böceğine dönüştürür, efsaneye göre cırcır böceklerinin hiç susmaması bundandır. Önceki çağların yaşlılık tasavvurlarını inceleyen tarihçiler, yaşlılara belirsiz bir "geçmiş"te daha çok saygı gösterildiği fikrinin bile uzun bir geçmişi olduğunu saptamışlardır.¹

Geçmişte yaşlılıkla nasıl ilişki kurulduğu üzerine incelemeler başka yerleşik düşünceleri de düzeltmiştir. Bunlardan biri de, ortalama yaşam beklentisinin kırk yılı ancak aşığı yirminci yüzyıl öncesinde toplumlarda ihtiyarların yaşamadığı görüşüdür. Demografik araştırmalar bu düşük ortalamanın her şeyden önce kitlesel bebek ve çocuk ölümlerinin bir sonucu olduğunu göstermiştir. Yani yetişkinliğe ulaşanların altmış yaşını geçme ihtimali pekâlâ yüksekti. 18. yüzyılda İngiltere, Fransa ve Almanya gibi ülkelerde atmışlı yaşlarda olanlar nüfusun yaklaşık %10'unu oluşturuyordu. Daha yaşlılar nadirdi ama yine de her zaman vardı.

Yaşlıların "eskiden" çocukları tarafından sevgiyle himaye edilirken torunlarının bakımını üstlendikleri de bir o kadar asılsızdır. Burada demografi daha karanlık bir hikâye anlatır. Yukarıda sözünü ettiğimiz, ortalama yaşam süresini aşağı çeken çocuk ölümleri-

1 P. Thane (yay. haz.), *The long history of old age*, Londra 2005.

nin sonucu olarak 18. yüzyıl Avrupa'sında altmış yaşındaki her üç kişiden ikisi çocuklarından uzun yaşıyordu. Grekoromen dünyada oranlar daha da kötüydü: On yaşındaki bir çocuğun büyük anne veya babasından birinin hayatta olma ihtimali yüzde bir ile iki arasında değişirken yirmi yaşındakilerde bu oran yüzde birin altına iniyordu. 19. yüzyılın ortalarına kadar üç kuşaktan oluşan aileler ender görülürdü, günümüzün dört kuşaklı ailelerinden daha da ender. Torunlarını şımartan büyük anne ve baba tasavvuru ancak on yedinci yüzyılda ve tabii zengin sınıfta ortaya çıkmıştır. Bugün olduğu gibi o zaman da büyük anne ve babalar mümkün olduğu sürece ayrı oturmayı tercih ediyorlardı, çocukları da tabii eğer hayattaysalar bu arzuyu paylaşıyordu.

20. yüzyılda yaşlanmak yavaş yavaş normal hale geldi. Günümüzde yetmiş yaşındayken ölenler için “genç gitti” deniyor, mevta seksenini çoktan devirmiş olsa bile ölüm ilanlarında “Hiç beklenmedik bir anda” gibi ifadelere rastlanıyor. Yaşlı ve ihtiyar nüfusun hızla artışı yüz yaşını görenlerin sayısındaki patlamadan anlaşılabilir. 1900 yılında Hollanda'da yüz yaşında on kişi vardı. 1950'ye kadar bu sayı kırkı hiç geçmemişken 1997'de bini aştı. Günümüzde her yıl yaklaşık altı yüz kişi yüz yaşına basıyor. Büyük şehirlerde belediye başkanları yüz yaşını görenlere yaptıkları ziyaretleri usulca durdurdular.

İstatistik sonuçlarına bakılırsa Almanya'da da durum farklı değil. 2007'de yüz yaşındakilerin sayısı toplam 5120 idi (ilginçtir ki bunların sadece 665'i erkekti). Oysa daha 1990'da bu sayı “yalnızca” 1416'ydı. 1900 yılında ise yüz yaşına gelmeyi başaran, o zamanki yaşam beklentisinin iki katına ulaşmış demekti. Şimdi ise özellikle kadınlarda ortalama yaşam beklentisi seksenin çok üzerinde. Yetmiş yaşından sonra sağlıksız yaşam tarzı, aşırı alkol ve sigara tüketimi, fazla kilo gibi sonu hızlandıran bütün risk faktörleri yavaş yavaş azalır; çok güçlü bir tanesi hariç, ki buna karşı yapılacak hiçbir şey yoktur: erkek olmak. Yüz yaşını gören her altı kadına karşılık sadece bir erkek vardır.

Doksan veya yüz yaşına gelemeyenler için de yaşlılık hayatın en uzun dönemidir. Hayat sigorta matematikçilerinin belirlediği akışta giderse genç olduğumuzdan daha uzun bir süre yaşlı olarak yaşayacağız. Yirmi beş yıl ya da daha uzun süren bu yaşlılık dönemi